

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.7:821.163.41
ОНР

БОРАН ЂЕРИЋ

Културни центар Новог Сада
Нови Сад

ПИСЦИ ДРУГИХ НАЦИЈА И РЕЛИГИЈА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Сажетак: Последњих петнаестак година све више се говори о писцима који пишу на српском језику и припадају српској књижевности, али су припадници других нација и религија, а не српске нације и православне вере, тако да у новом контексту, насталом распадом Југославије, припадају мањинама. Међу њима су најистакнутији писци јеврејског порекла, потом Хрвати, Муслимани, али и припадници других нација, односно националних мањина код нас: Мађари, Румуни, Словаци, Русини, Албанци, Роми, Чеси, Руси, Грци, Бугари.

Кључне речи: Српска књижевност, друге нације и религије, мањине, Југославија, југословенство, 1989. година.

Увод

У српској књижевности је од самих почетака било „странаца”, односно припадника других народа, па и вера, који су јој у једном тренутку, већим или мањим делом свог живота и стваралаштва припадали. Григорије Цамблак (1364-1419/20), писац непознатог порекла, оставио је трага не само у српској, него и у бугарској, румунској и руској књижевности средњег века (Поповић

БОРАН ЂЕРИЋ

1936: 12-36; Trifunović 1961: 1214-1222; Цамблак 1989). Андоније Рафаил Епактит (друга половина XIV века – после 1420), који је дошао из Епакта (Лепанта) на позив деспота Стефана Лазаревића, који је окупљао уметнике са свих страна, оставио је песнички спис о кнезу Лазару (*Врше мислни кнезу Лазару*, 1419/20), којим је најавио барок у српској поезији (Трифуновић 1972). Константин Филозоф, који се родио у Костеници у Бугарској (отуда познат и као Костенички), нешто пре 1400. године, детињство је провео у Трнову, у Србију је прешао врло рано, између 1410 – 1413. године, где је наставио учење, а касније и писање (Поповић 1936: 37-52; Трифуновић 1961: 111-117; Грицкат-Радуловић: 1972, стр. 493-496). Никон Јерусалимац (око 1380 – после 1468), иако византијског порекла, писао је на српском језику, после путовања у Јерусалим, Египат и на Синај, крај живота провео у манастиру на острву Врањина на Скадарском језеру (Трифуновић 1972: 11-30). Поп Пеја (крај XV – прва половина XVI века), који је живео у Софији, долазио је у српске крајеве ради трговине, где је упознао младог кујунцију Ђорђа Кратовца, кога су Турци спалили 1515. године, саставио му је *Службу* и написао *Житије* (1516-1523) (Пеја 1976: 203-267; Пеја 1978: 256-281). У другој половини XVII века у Хиландару је живео Украјинац Самуило Бакачић који је преводио дела са руског на српскословенски језик.

О многим писцима из тог времена не зна се ни тачно место рођења, порекло, нити презиме, остала су за њима само монашка имена и поједина сачувана дела, рукописна, оригинална или у препису. Такви су монах Теодосије, један од најзначајнијих средњовековних српских биографа, и старац Никон (јерусалимски), који је приређивао и преписивао зборнике, али је оставио и неколико оригиналних текстова (Радојичић 1967; Кашанин 1975; Богдановић 1980; Деретић 1983; Deretić 1987; Богдановић 1997; Деретић 2000; Gavrilović 2004).

Језик те књижевности, наравно, био је друкчији, српскословенски, односно српска редакција старословенског језика, потом и црквенословенског, баш као што је и поетика средњовековне књижевности, настала на византијским канонима, у почетку преваходно заснована на преводима са грчког језика, а потом се развијала у неком од регионалних, националних, па и оригиналних

праваца – према српској, бугарској, македонској, хрватској и руској књижевности.

У књижевности тзв. рускословенског доба, значајну улогу одиграће руски учитељи Максим Суворов и Емануил Козачински, који је и писац прве српске драме, *Траедокомедије о цару Урошу* (1734). Руски писци су присутни у српској књижевности још од XIII века: један од њих, Пандех, који је живео у македонским крајевима, описао је 1259. године историјске прилике свог времена. Утицај је ишао и у обрнутом смеру: српски писци који су написали поједина своја дела на руском језику: од хиландарца Пахомија, који је из Србије прешао у Свету Гору, а одатле у Русију (где се први пут помиње 1448, а последњи пут 1484. године и прозван је Србин), (Орлов 1970: 214-239), преко Атанасија Даскала Србина, који је за време велике сеобе (1690) из Војводине доспео у Русију, где је, за Софију, сестру руског цара Петра I, саставио спис *О српским царевима и о рату цара турског са царем хришћанским и о опустошењу земље српске* (Радојчић 1960: 288-291, 365), до Захарија Орфелина (1726-1785), чије је најопсежније дело, *Житије Петра Великог* (1772), прва словенска монографија о руском цару, написана на руском језику.

Специфичан је пример Константина Михаиловића Островичанина (око 1435 – после 1501), кога су Турци као младића заробили на Новом Брду у Србији и одвели у Јањичаре. Ратовао је са њима по Европи и Азији, а касније је доспео и у Пољску, где је, највероватније на пољском језику, написао своју *Турску хронику* (1496-1501). Дело К. Михаиловића познато је у девет пољских и три чешка преписа. Најстарији и најпотпунији је пољски препис, из XVI века, па се претпоставља да је дело и написано на пољском језику. Према пољском издању *Pamiętniki Janczara* (Łoś 1912) *Хронике* је превео са пољског на српски језик Ђорђе Живановић, 1959. године. Први пут на српски језик *Хронике* је превео са чешког текста Јанко Шафарик, 1865. године (Живановић 1972: 518-534; Радојчић 1972: 535-539).

Не само у српској књижевности средњег века, већ и у доба класицизма, потом и романтизма и реализма, било је појединих писаца страног порекла, који су писали искључиво на српском је-

зику и у њему остварили сва своја дела, тако да је несумњиво њихово књижевно припадништво.

Јован Стерија Поповић (1806-1856), један од најзначајнијих класицистичких српских писаца, грчког је порекла (рођен је у Вршцу, градићу у тадашњој Српској Војводини, која се налазила у оквиру Аустро-Угарске, од оца Грка и мајке Српкиње), баш као и највећи драмски писац и комедиограф епохе реализма – Бранислав Нушић (рођен у осиромашеној трговачкој породици грчког порекла, 1864. године, у Београду, у коме је и умро, 1936).

Јаков Игњатовић (1822-1889), идеолог романтизма и истовремено први реалиста у српској књижевности, рођен је у Мађарској, у Сент-Андреји, која је тада била „последња српска оаза на северу” (Degetić 1987:153), настојао је да споји крајњи српски национализам са мађарским домољубљем. У мађарском месту Чонграду рођен је један од најзначајнијих српских писаца XX века, Милош Црњански (1893-1977).

Матија Бан (1818-1903), пореклом Дубровчанин, најплоднији и најизвођенији домаћи писац на српској сцени, својевремено називан „српски Шекспир”. Симо Матавуљ (1852-1908), Далматинац, родом из Шибеника један је од најплоднијих српских реалистичких писаца. Сличан је случај и са другим писцима из Хрватске: Мирко Королија (1886-1934), Јосип (Сибе) Миличих (1886-1944), Иво Ћипико (1869-1923), Јосип Косор (1879-1961), Нико Бартуловић (1890-1945), Тин Ујевић (1891-1955), Густав Крклец (1899-1977) који су у једном свом периоду припадали српској књижевности.

Посебан „случај” представља писац Иво Андрић (који је рођен у Травнику, 1892. године, у Босни, која је у то време била под турском влашћу, почео је да објављује у *Босанској вили*, 1911. године, припадао је покрету „Млада Босна”, а Босна је и главна тема његових будућих књига, тако да се већ самим тим чињеницама уписао у њену књижевност. Студирао је у Загребу, сарађивао са хрватским часописима, а ту је објавио и своје прве књиге. Католик. Несумњиво је његово место у хрватској књижевности. Већ од 1919. године прелази у Београд, а од 1920. до 1941. у дипломатској је служби Краљевине Југославије у Риму, Букурешту, Грацу, Паризу, Мадриду, Женеви и Берлину, потом се

враћа у Београд, где остаје до краја живота, 1975. године. За дописног члана Српске краљевске академије биран је већ 1926. године, а за правог 1939. Све књиге приповедака објављује у Београду, изузев прве, која је објављена код пријатног београдског издавача, С.Б. Цвијановића, остале су у издањима Српске књижевне задруге (од 1920. до 1931. године). 1945. године објављује романе *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника* и *Госпођица*, а 1954. *Проклету авлију*. Једини је југословенски писац који је добио Нобелову награду (1961. године). Као југословенски писац је словио док је постојала југословенска држава. Иначе, сам се, експлицитно, изјаснио да припада српској књижевности.

Припадност наднационалној, југословенској књижевности се подразумевала, јер је било уобичајено да писци из тога времена припадају, осим националној (понекад и регионалној) књижевности, и оној која представља државну заједницу. С друге стране, поједини писци, до краја су се изјашњавали као југословенски, управо не желећи да буду сврставани у уже, националне и регионалне оквире. Најчешће је то случај управо са писцима „страног” или „мешаног” порекла, писцима који би, према критеријумима који се овде подразумевају, представници оног „мањинског” у српској књижевности.

Поред наведених хрватских писаца, највише је писаца јеврејског порекла који су, пишући на српском језику, несумњиво назначили своје припадништво српској књижевности. Станислав Винавер (1891-1955), рођен у Шапцу, у јеврејској породици, један је од најистакнутијих српских модерниста. Мони де Були (1904-1968), београђанин, из богате јеврејске породице, стихове писао на српском и француском језику, под утицајем надреализма. Један од најистакнутијих српских надреалиста, потом социјалних, па и социјалистичких писаца такође је јеврејског порекла - Оскар Давичо (1909-1989). Јеврејин је и Исак Самоковлија (1889-1955), најзначајнији, после Иве Андрића, приповедач из Босне, као и ликовни критичар и есејист Ото Бихаљи Мерин (1904-1993), позоришни критичар Ели Финци (1911-1980) и други.

Неколико писаца из Босне и Херцеговине, муслиманске вере, такође је јасно изразило своју припадност српској књижевности (до постојања Југославије и југословенској), што не значи да

им треба ускратити припадност и бошњачкој књижевности. На пример: Хамза Хумо (1895-1970), Скендер Куленовић (1910-1978) и Меша Селимовић (1910-1982).

Српски писци у Хрватској, односно српски писци из Хрватске

До распада Југославије углавном се није постављао проблем националног идентитета појединих писаца. Како језик није представљао диференцију, сврставање је било најчешће по територијалној основи: границе тадашњих република. Било је, наравно, примера који су оступали од тога принципа, ако не и правила, а они су се односили, пре свега, на личну опредељеност појединих писаца који су се, без обзира на место рођења, вероисповест, па чак и језик, одлучивали за припадност једној, а не другој књижевности. Најпознатији примери су, рецимо, Иво Андрић, Меша Селимовић, или, у новије време, Мирко Ковач. Распадом Југославије поново су се започињали спорови око тога да ли је Андрић српски, хрватски, или босански писац. Да ли је Селимовић, иако се сам изјаснио као српски, ипак и бошњачки писац, због порекла, тематике, и другог? А Ковач, који се до 1990. године опредељивао као српски писац, православне вере, а потом као хрватски писац, променио је, у складу са претходним, и начин писања, језичку варијанту.

Тај проблем се у Србији до 1991. године није ни постављао. Тек је лексикон *Ко је ко у Србији 1990*, објављен почетком 1991. године, дао могућност интервјуисанима, а потом и заступљеним у том лексикону, да се изјасне, по вољи, које су националне припадности, а које верске опредељености. И тада је неколицина оставила себи за право да се југословенски определи. Међу њима се може препознати друкчије национално порекло, најчешће из мешовитих бракова, не толико скривање националног идентитета, колико опредељеност за заједништво које је трајало током њиховог рођења, живота. Неке од интервјуисаних личности, десетак година касније, промениле су своје опредељење и јасније стале уз једну нацију, па и веру: најчешће хрватску, католичку; односно бошњачку, муслиманску, понекад и јеврејску.

Распадом Југославије, и свим оним што је тај распад изазвао, не само кад је књижевност у питању, али ограничавам се овог пута само на њу, појавио се парадокс: српски писци у Хрватској, постали су хрватски писци у Србији, односно, писци српског порекла из Хрватске, избеглице, емигранти, или већ како доспели у Србију последњих десетак година, изгубили су своја места у хрватској књижевности, али их нису стекли у српској.

Има изузетака, али најчешће су то писци који су и пре наведене ситуације објављивали своје књиге код издавача у Србији, промовисали их, били награђивани за њих, заступани у антологијама српске књижевности, и учествовали на тај начин у књижевном животу. Има и таквих који нису стигли да се афирмишу ни у једној ни у другој средини.

О том проблему књижевна историја још увек није могла и није дала коначне судове, али је било више покушаја да се тај парадокс предочи, објасни, не и превазиђе. Најчешће су о томе писали управо они који су лично погођени, они који су пореклом из Хрватске а живе и раде у Србији од времена пре распада Југославије. Као и историчари и сами ствараоци који су се у Србији обрели након поменутих догађаја. Навешћу пар примера: академик Василије Крестић, *Из историје Срба и српско-хрватских односа*, Београд 1994; проф. др Душан Иванић, *Књижевност Српске Крајине*, Београд 1998; *Књижевност Срба у Хрватској*, у зборнику *Савремена српска проза, III*, Трстеник, 1991, *Srbi u Hrvatskoj – jučer, danas, sutra*; Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb 1998, и *Антологија српског пјесништва у Хрватској двадесетог вијека*, коју је приредио Небојша Деветак, а објавило Српско културно друштво „Просвјета”, у Загребу 2002. године.

Судећи према наведеним изворима, мали је број српских писаца остао у Хрватској, а да већ нису нису преузели други идентитет, како би сачували своје место у контексту хрватске књижевности, или како би једноставно књижевно егзистирали. Такви су, рецимо, Борис Врга, песник из Петриње; песник Слободан Грубач, у Дрнишу; Дивна Зечевић, која живи у Загребу, бави се књижевним истраживањима и песништвом; преводилац и песник Јордан Јелић, у Загребу; Симо Мраовић, песник и романописац, који живи и ствара у Загребу; песник Ђорђе Нешић у Даљу;

песник Владимир Павић, у Задру; Драго Кекановић, прозни писац који живи у Загребу, али редовно објављује и у Србији, код издавача из Сремских Карловаца.

У Србији живе и објављују, писци из Хрватске: од Зорана Богнара, Јелене Буинац, преко Николе Вујчића, Милоша Кордића, Здравка Крстановића, до Небојше Деветака, Мирка Демича и Нене Смиљанић, углавном писци млађе генерације. Од старијих, ту су: Дара Секулић, Ђорђе Радишић, Лука Штековић, Никола Страјнић, Милан Мирић, и неки други.

Мањине у српској књижевности од 1989. године

Писци хрватског порекла

Драшко Ређеп, критичар и есејист, рођен у Осијеку, живи и ствара у Новом Саду. Објавио велики број књига, приредио више антологија, бави се активно књижевном критиком већ четири деценије. Последње деценије XX века приредио: *Антологију Антић* (1992), *Антологију Матић* (1992), *Антологију Црњански* (1993), *Антологију Исидора* (1995), *Nordul sarbesc - poeti sarbi din secolul XX* ("Srpski sever - srpski pesnici XX veka", antologija, 1999); објавио: *Улепшавање невидљивог – хагиографија о Мирославу Антићу* (1988), *Име Срема* (1993), *Велики потпис: Милан Коњовић* (1994). Најновије књиге: *Тама* (2003), *Има се* (2004). Добитник Октобарске награде Новог Сада, потом награда „Милан Богдановић”, „Стражилово”, „Драгиша Кашиковић”, „Искре културе” и „Златне значке” Културно-просветне заједнице Војводине, односно Србије. Један од најистакнутијих књижевних критичара.

Петко Војнић Пурчар (рођен 1939. у Суботици), прозни и драмски писац, песник, који живи и ствара у Новом Саду. До 1989. године објавио је четири романа, две збирке новела, две песничке збирке, а од тада роман *Црвенокошци* (2002, и 2004), две књиге новела: *Пут у Египат* (2003) и *Михољско лето* (2003) и песнички избор *У недоглед* (2004). Добитник је више значајнијих књижевних награда у Србији: Нинове, Награде Карољ Сирмаи и Октобарске награде Новог Сада. Један је од најистакнутијих приповедача у Војводини, подједнако цењен и у Хрватској.

Јасна Мелвингер (рођена у Петроварадину, 1940, до пензионисања радила на Педагошком факултету у Осиеку, сада живи и ствара у Новом Саду), остварила је завидно песничко дело. Најновијем избору *Возелница* (2004), претходило је 9 књига песама, од којих наводимо две последње: *Љубавни сонети* (1989) и *Та ренесанса не још као посљедња шанса* (2002). Поред више научних радова и есеја, недавно је објављена њена обимна књига *Модерна и њена мимикрија у постмодерни* (Загреб, 2003).

У Новом Саду живи и ствара прозни писац Фрања Петриновић (рођен 1957. у Сланкамену), који је објавио романе: *Ткиво, опсене* (1988) и *Извештај о анђелу* (1996). Дугогодишњи главни и одговорни уредник часописа *Поља* (1983-1994). Директор и главни уредник издавачке куће *Stylos*. Активан и као књижевни критичар и есејист.

Поред њих, најактивнији су аутори који живе и стварају у Суботици: Војислав Секел (1946), Милован Миковић (1947), Анте Вуков (1955), Роберт Г. Тили (1959), Викторија Алацић (1960), и други.

Писци јеврејског порекла

Приповедач и романописац Ерих Кош (рођен у Сарајеву, 1913. године, али који већ више од пола века живи и ствара у Београду), објавио већи број романа и књига прича. Новије књиге прича: *Босанске приче* (1984), *Мишеви* (1991). Мемоарска проза *Одломци, сећања и писци* (1990) и *Између редова* (1994).

Максимилијан Еренрајх (књижевни псеудоним – Карло Остојић, рођен у Травнику, 1921. живи у Београду од Другог светског рата), објавио је више књига есеја и два романа: *Последњи Шабат* (1992) и *Карактеристика* (1999), за који је добио и најугледнију Нинову награду за роман године.

Александар Тишма (рођен у Хоргошу, крај Суботице, 1924. године, живео и стварао у Новом Саду, до смрти, 2003. године), песник, прозни писац, романописац. Један од најзначајнијих стваралаца у српској књижевности последњих деценија XX века. Његова библиографија на српском језику садржи 60 наслова. Исто толико наслова је објављено и у свету, на страним језицима. Више пута су излазила његова Изабрана дела. Поред тога, у послед-

њих 15 година свог живота објавио је: *Ненаписана прича* (1989), *Пре мита* (1989), *Широка врата* (1989), *Које волимо* (1990), *Дневник: 1942-1951* (1991), *Искушења љубави* (1995), *Дан одлагања* (1997), *Песме и записи* (1997), *На краткој возњи* (1998), *Дозвољене игре* (2000), као и нови том мемоара: *Сећај се већkrat на Vali* (2000). Његов значај најбоље подвлачи тематски број новосадског часописа *Поља* (416, април-мај 2001), у коме, поред српских критичара (Светозар Кољевић, Васа Павковић, Татјана Росић, Гојко Божовић, Ђорђе Писаревић, Јован Попов), своје оцене износе већ поменути Драшко Ређеп, потом писци мађарске националности из Војводине (Végel László и Tolnai Otto), као и странци (Jean-Baptiste Mauroux, Jean-Baptiste Narang, Paul Ingendaay, Aai Prins, Cristina Bongiorno). „Насиље, декаденција, ништавило, три су кључне речи које, у свом потпуном незнању сажимају романескно дело А. Тишме” (Mauroux 2001: 81).

Жени Лебл (рођена у Алексинцу, 1927. године, сада живи и ствара у Израелу), прозни писац и истраживач. Написала аутобиографску прозу *Љубичица бела, виц дуг две и по године* (1990). Остале књиге: *Дневник једне Јудите: Београд 1941* (1990), *Јевреји у Пироту* (1990), *Јеврејске књиге штампане у Београду 1837-1905* (1990), *Јерусалимски муфтија* (1993).

Иван Ивањи (рођен у Зрењанину, 1929. године), свестран стваралац, писац и преводилац. Објавио више романа, књига есеја и путописа. У периоду о коме је реч, објавио је романе: *Прескакање сенке* (1989), *Смрт у Грузији* (1989), *Туман* (1989), *Барбаросин Јеврејин у Србији* (1998), *Гувернанта* (2002) и *Балерина и рат* (2003). Монографију *Немачка* (1991) и збирку прича *Друга страна вечности* (1997).

Данило Киш (рођен у Суботици, 1934. године, а умро у Паризу, 1989. године), живео је у Новом Саду, али и у Мађарској, за време Другог светског рата, након чега се вратио у Црну Гору, на Цетиње, одатле на студије у Београд, где је и живео, пре него што је отишао у емиграцију у Француску. Иако није био жив у периоду који обухвата ова тема и текст, ипак су излазила, мада постхумно, његова дела, која су, несумњиво, од великог значаја и утицаја и у српској књижевности последње деценије. 1990. је објављено прво цео издање *Енциклопедије мртвих*, књига разговора *Горки*

талог искуства (Београд), потом тротомни „Поетички списи” („Свјетлост”, Сарајево): *Ното poeticus*; *Живот, литература; Час анатомије*. По први пут су, 1992. године, објављене његове песме, *Песме и прелети*, потом заостала проза, *Лаута и ожиљци* (1994), *Складиште* (1995), *Varia* (1995, у оквиру Сабраних дела, 12), као и *Песме, Електра* (11 књига у Сабраним делима из 1995). Нова издања његових романа и књига прича нису престали да излазе до данас. Поменућу само два: *Мансарда* (из 1999) и *Гробница за Бориса Давидовића* (2000). Слично је и са преводима на светске језике и издањима у свету. Киш је један од најпревођенијих и најутицајнијих писаца српске књижевности. Сврстан је у круг најзначајнијих средњоевропских писаца, уз Милана Кундери (Kundera) и Ђерђа Конрада (Konrad).

Иван Клајн (рођен у Београду, 1937. године), лингвист, један од најбољих познавалаца савремене, актуелне језичке праксе, аутор бројних лингвистичких монографија и студија, од којих су последње: *Речник језичких недоумица* (1992, 1997, 2000, 2003, 2003), *Речник нових речи* (1992), *Писци и писмењаци* (1994), *Испеници, на реци* (1998), *Лингвистичке студије* (2002), *Творба речи у савременој српском језику* (2002), *Речи су оруђа: чланци из језика* (2004). Саставио је и *Италијанско-српски речник* (1996, 2000, 2003).

Филип Давид (рођен у Крагујевцу, 1940. године, живи у Београду), приповедач, писац драма и филмских сценарија, есејист. Објавио је три књиге прича, из којих су, 2001. године, издвојене *Најлепше приче Филипа Давида*. Објавио је роман *Ходочасници неба и земље* (1995) и књига три књиге есеја: *Фрагменти из мрачних времена* (1994), *Јесмо ли чудовишта* (1996) и *Светови у хаосу* (2004). У овој последњој, са поднасловом „Јеврејске и друге теме”, налази се есеј „О јеврејском културном идентитету” у коме се указује на „проблем јеврејског идентитета уопште, а посебно у култури и књижевности”, али и на то да „правог, утемељеног, јединственог и сасвим задовољавајућег одговора нема” (Давид 2004:12). Давид даље тврди да је због тога овај проблем „на укупном друштвеном плану у једнакој мери културолошко, политичко и психолошко питање” (Давид 2004:13). У есеју „Јеврејске теме”, Давид пише о јеврејској еманципацији, улози јеврејских интелек-

туалаца у превратничким (револуционарним) покретима у Европи, али како дуго нису имали своју државу - о њиховој лојалности другим народима и срединама:

„Лојални, привржени националним државама у којима су живели, били су пре свих других они што су еманципацију стицали кроз услуге које су чинили држави и са њом успостављали обострано корисни пословни однос” (Давид 2004:35).

Јудита Шалго (рођена у Новом Саду, 1941. У родном граду живела и писала и преминула, 1996. године), у почетку искључиво песникиња, а потом се афирмисала као прозни писац, романом *Траг кочења* (1987), потом збирком прича *Да ли постоји живот* (1995). Из заоставштине су објављени њени романи *Пут у Биробиџан* (1997) и *Крај пута* (2004), као и књига *Једноминутни есеји* (2000). Њена проза бави се јеврејском проблематиком, представљају снажан и аутентичан приступ аутобиографској грађи.

Леон Којен (рођен у Београду, 1945. године), есејист и преводилац с енглеског, професор на Београдском универзитету. Објавио је више научних монографија, међу новијим је студија *Уметност и вредност* (1989) и *Студија о српском стиху* (1996). Приредио је зборник *О метафори* (1984) и *Антологију српске лирике* (2001).

Владимир Албахари (1947), песник, рођен у Сарајеву, у коме је живео до грађанског рата у Босни и Херцеговини, а сада је негде у емиграцији.

Давид Албахари (1948), рођен у Пећи, живео у Београду, од 1997. године у добровољном је егзилу у Канади. Његове књиге редовно се појављују код српских издавача, а међу најновијим су збирке прича: *Пелерина* (1993), *Пелерина и нове приче* (1997), *Необичне приче* (1999) и *Други језик* (2003); романи: *Кратка књига* (1993), *Снежни човек* (1995), *Мамац* (1996), *Мрак* (1997), *Геџ и Мајер* (1998) и *Светски путник* (2001). Аутор је две књиге есеја: *Преписивање света* (1997) и *Терет* (2004). Албахари је добитник најзначајнијих књижевних награда у Србији: од Андрићеве награде за књигу прича, преко награда „Станислав Винавер” и „Бранко Ћопић”, до Нинове награде за роман године. Он је и први добитник награде „Балканика” за роман (1997), која се додељује за најбољу књигу на Балкану. Књиге су му превођене и објављене

на 14 језика. Иако је, од самог почетка несумњива његова припадност српској књижевности и истакнуто место у њој, у једном интервјуу из 1991. године, изјавио је следеће:

„Ја нисам *српски* писац; ја припадам југословенској књижевности” (Албахари 2004: 39).

Уосталом, такве изјаве давали су, за живота, и Данило Киш и Александар Тишма. Мало касније, Албахари је додао, како каже, „нешто још важније, чињеницу да, као југословенски Јеврејин:

„он нема ‘народ’ – он има *земљу*. Он није Јеврејин, Србин или Босанац. Он је грађанин Југославије” (Албахари 2004: 39).

2001. године, када довршава есеј „Први језик, друга земља”, Албахари додаје:

„Одредницу ‘српски писац’, коју је Давид одбацио као одраз националистичке политике, сада прихватам као историјску неминовност чињенице да стварам само у контексту српске књижевности” (Давид 2004: 44).

У овим речима може се пронаћи одговор за многа питања која се постављају о националном идентитету појединих писаца и њиховој припадности књижевности са националним предзнаком.

Колико је писаца јеврејског порекла у српској књижевности и о њиховом значају најбоље сведочи студија Предрага Палавестре, *Јеврејски писци у српској књижевности* (1998). Поред наведених, ту су поменути и други писци, од старијих - Александар Демајо (1923) и Ана Шомло (1935), до најмлађих – Бранислав Солломон (1961) (Палавестра 1998).

Обимну студију о јеврејском присуству на југословенском тлу написала је и објавила Кринка Видаковић – Петров, *Култура шпанских Јевреја на југословенском тлу* (2001). То је студија о културном животу сефардских Јевреја на Балкану, о новој сефардској књижевности, потом о њиховој народној поезији која је настајала на ладино језику, али је, путем превода на српскохрватски, па и због блискости и окружења, попримала сличне мотиве и остала препознатљива у оба контекста: српскохрватском и европском, односно јеврејском (Видаковић-Петров 2001).

Остале мањине у српској књижевности

Јара Рибникар (1912, Храдец Карлове, Чешка) прозаик чешког порекла, који пише прозу и мемоаре. Последњих десетак година објавила је књиге: *Appassionata* (1989), *Дете из Храдеца* (1990), *Породичне приче* (1995), *Женске љубавне приче* (1997), *Роман о Т. М.* (1998), *Мој живот и друге приче* (1999), *Скретница: роман о Т. М.* (2001), *Живот без приче* (2002), као и више издања шестотомних мемоара – *Живот и прича* (1986-95).

Александар Петров (рођен у српском селу Брус, 1938. године), руског порекла. Песник, критичар, романсијер, преводилац с руског језика. Новије песничке књиге: *Источни длан* (1992) и *Ватрар* (2003). Романи: *Као злато у ватри* (1998, 2002), *Турски Беч* (2000) и *Лавља пећина* (2004). Значајан је и као историчар српске књижевности, нарочито у периоду рада на Институту за књижевност и уметност у Београду. Последњих деценија живи у Америци и Израелу, али је присутан у српској књижевности својим књигама.

Славко Лебедински (рођен у Москви, 1939. године), као прозаиста и преводилац са руског језика стекао је афирмацију још 70-године. Последњих двадесет година живи у Аустрији, а то одсуство надокнадио је романом *Јеврејска перика*, који је доживео два издања (1999, 2000).

Поред поменутих писаца муслиманске вере (Хамза Хумо, Меша Селимовић, Скендер Куленовић), у српској књижевности од 1989. године присутни су: Асим Пецо (Остријеш код Мостара, 1927), лингвист, бави се дијалектологијом и акцентологијом српскохрватског језика; историчар Ејуп Мушовић (Суви До, код Тутина, 1932); позоришни и књижевни критичар Мухарем Первић (Кључ, 1934); песник и прозаик Хусеин Башић (Плав, Црна Гора, 1938); песник и прозаист Исмет Реброња (Годуша код Бијелог Поља, 1942), песник и преводилац са руског Ибрахим Хацић (Рожаје, 1944); песник и прозни писац Зувдија Хоћић (Гусиње, 1944); песник Расим Ђелахметовић (Прибој, 1945); песник, критичар, публицист Фехим Кајевић (Шиповци, код Бијелог Поља, 1945); песник и прозни писац Аваја Османагић Тузовић (Никшић, 1946);

песник Рагип Ш. Сијарић (Шиповци, Бијело Поље, 1953); песник, критичар и есејист из Плава -Шефкет Крчић (1953); песник из Новог Пазара Рефик Личина (1955), који већ годинама живи у Немачкој; Шабан Шаренкапић (1956), песник из Новог Пазара; као и бројни други, млађи и старији, који су рођени, живе и стварају на територијама Србије и Црне и Горе.

Иако Румун по рођењу, Васко Попа (1922-1991) је своје песништво остварио једино на српском језику и сврстао се у највеће послератне, модернистичке песнике српске књижевности. Превођен на све веће светске језике, снажан утицај је извршио и на друге савремене песнике, нарочито у САД. За живота је објавио осам песничких књига, постхумно, у *Сабраним песмама* (1997), њима је придодата песникова заоставштина, недовршени песнички циклуси, међу њима и *Мала кутија*, *Лена варош В*, као и *Калем*, са записима о песништву, песницима и сликарима, вајарима и неимарима (Попа 1997). „Српска поезија у другој половини XX века нема значајнијег песника од Васка Попе”, тврди Новица Петковић (Петковић 1997:7). Што се саме поезије тиче она, како је то приметио Иван В. Лалић, „јесте у најдубљој основи једно певање које прославља свет. Чак и онда, када се суочава са визијом његовог агресивног бесмисла” (Лалић 1997:56). Попина поетика налази се у широком распону: од византијског канона иконе, преко средњовековног стваралаштва и фолклора, до надреализма (Поповић 1997: 92-93).

Флорика Штефан (рођена у Локвама код Алибунара, 1930), двојезична је песникиња: српска и румунска. Објавила је више од двадесет песничких књига и избора на српском језику. Од којих су последње: *Зебња* (1990), *Срж* (1991), *Ћирилицом и латиницом* (1991).

Славко Алмажан (Алмајан, Орашац код Вршца, 1940), пише на румунском, али и преводи са румунског на српски језик. На српском језику је објавио неколико песничких књига, роман *Ноћ од хартије* (1987) и збирку приповедака *Клавир са науцима* (1991).

Петру Крду (Cîrdu Petre, рођен у Барица код Вршца, 1952) песник румунске националности, преводилац са румунског и на румунски. Пише спајајући румунску и српску песничку традици-

ју. Објавио је више књиге двојезичко: на румунском и српском језику, као и *Изабране песме* (на српском језику, 2004).

Недавно преминули песник румунске националности, Јоан Флора (Flora Ioan, рођен у Банатском Новом Селу, 1950. живео је у Панчеву, Новом Саду и Букурешту, где је и умро, почетком 2005. године) објавио је неколико књига и песничких избора на српском језику. Приредио антологију српских песника на румунском језику, сам превodeћи све песме.

Писац словачке националне мањине у Војводини, Златко Бенка (Лалић, 1951), пише и објављује искључиво на српском језику. Вјера Бенкова (Benkova Viera, Бачки Петровац, 1939), пише на словачком, преводи са српског на словачки и обрнуто. Јозеф Клаћик (Klátik Jozef, Стара Пазора, 1949), песник словачке националности, своју прву књигу објавио је на српском језику, *Импулси меса* (1976). Вићазослав Хроњец (Hronec Vitazoslav, Пивнице, 1944), песник, прозаист, критичар, преводилац са српског на словачки језик и обратно. Објавио више књига на српском. Неке од песама је писао на српском језику, док је друге сам преводио са словачког.

Јулијан Тамаш (Врбас, 1950), есејист и песник. Пише на русинском и српском језику. Објавио је више књига на српском језику. Поред осталих, књигу изабраних песама, *Песак и доба* (1986), студију *Дарови моје браће* (о савременој српско-хрватској књижевности, 1990). Приредио неколико антологија русинске поезије. Михал Рамач (Руски Крстур, 1951), песник, преводилац и новинар. Пише на русинском и српском језику. Наталија Дудах (Руски Крстур, 1958), пише на русинском, али и на српском језику (*Рађање музике*, 1985). Песник Владимир Гарјански (рођен у Осијеку, 1959. године, а живео у Врбасу, Новом Саду и Братислави, у којој је нагло преминуо, 1998. године), објавио је неколико књига на русинском, а на српском: *Жрвањ* (1985), *Сећа* (1988), *Коњ од чудесне ноћи* (1991).

Када је реч о писцима мађарске националне мањине, који су рођени, живе и стварају углавном у местима Војводине, већина њих је двојезична, али пишу искључиво на мађарском језику, превodeћи, понекад и повремено, своје песме и прозу на српски, или српске ауторе на мађарски језик, тако да се, уз малу задршку,

може говорити да они ипак на извештан начин саучествују у српској књижевности. Што се писаца тиче, најистакнутија имена су: Геза Јухас (Juhász Géza, Фекетић, 1924), проучавао је мађарско-југословенске књижевне везе и историју мађарске драме и позоришта на југословенском тлу; Карољ Ач (Ásc Károly, породично име Kovacs, рођен у Суботици, 1928. године, живи у Новом Саду) песник и преводилац; Давид Андраш (Dávid András, Нови Сад 1935), књижевни историчар који се бавио узајамним књижевним везама мађарске и српске књижевности; песник Јозеф Гуљаш (Gulyás József, Лудош код Суботице, 1937); Ото Толнаји (Tolnai Otto, Кањижа, 1940), песник, прозни и драмски писац, често превођен на српски језик; Калман Фехер (Fehér Kálmán, 1940), песник; Ласло Вегел (Végel, László, Србобран, 1941), прозни и драмски писац, многе његове књиге превођене још у рукопису и објављиване најпре на српском језику; Каталин Ладик (Ladik, Нови Сад, 1942), песникиња и драмска уметница која већ деценију и по живи у Будимпешти, објавила је више књига на српском језику, од којих последња, *Икарова сенка* (2004), садржи изабране и нове песме; Карољ Јунг (Jung Károly, Богојево, 1944) песник; као и многи други, млађи аутори.

Имре Бори (Бачко Градиште, 1929), који се бави књижевном историјом мађарске књижевности XX века, историјом књижевности Мађара у Војводини и узајамним везама мађарске књижевности са јужнословенским књижевностима, пише и објављује на српском језику. Ева Рас (Суботица, 1941), глумица и писац пише искључиво на српском језику. Објавила је: *Са врха месечеве планине гледала сам на свој округли гроб: просте приповетке* (2000, 2004); *Положила сам главу петла на пањ, стала ногом на крила и замахнула секиром* (2001); *Сребрна постеља* (2002), *Кућа на продају: роман о страдањима српске сељанке из Горње Репе са Косова* (2003) и *Са Евом у рај: женски роман* (2004). Ласло Блашковић (рођен у Новом Саду, 1943. године, у њему живео и умро, 2001), писао је поезију за децу искључиво на српском (српскохрватском) језику. Његов син Ласло Блашковић (рођен 1966. у Новом Саду), песник је и романописац који припада искључиво српској књижевности. Објавио је песничке књиге: *Гледаш* (1986), *Златно доба* (1987), *Црвене бригаде* (1989), *Ритам машина* (1991), *Животи баџача коцке* (1997) и *Јутарња даљина* (2002),

као и романе: *Имењак* (1994), *Свадебни марш* (1997), *Мртва природа са сатом* (2000) и *Мадонин накит: истинита прича* (2003). Ото Хорват (Нови Сад, 1967), песник мађарског порекла, пише песме искључиво на српском језику. До сада објавио: *Где нестаје шума* (1987), *Згрушавање* (1990), *Горки листови* (1990), *Фотографије* (1996) и *Дозвола за боравак* (2002). Живео је у Новом Саду, у Немачкој и Мађарској. Сада живи у Италији. И даље пише на српском језику.

Ристо Василевски (Наколец, Ресен, 1943), песник и преводилац са македонског на српски, и обрнуто, пише песме искључиво на српском језику. Христо Георгијевски (Куманово, 1943), пише на српском и македонском језику поезију и есеје. Проучавалац и предавач савремене македонске књижевности на Филолошком факултету у Београду. Зафир Хаџиманов (Кавадарци, 1943), певач и песник, пише искључиво на српском језику. Објавио више књига поезије на српском језику.

Мила Васов (Височко, 1961), пише поезију на српском, преводи са бугарског и на бугарски, објавио песничке књиге: *Бесанице* (1988), *Превођење* (1991).

Рајко Ђурић (Мало Орашје, 1947), песник, културолог, публицист, који пише на ромском и на српском језику. Објавио је више двојезичних књига поезије. Од 1990. године живи у Немачкој. Приредио више књига које се баве историјом Рома: *Сеоба Рома, Ромске легенде, Митови и легенде и Цигани света*. Ромски песник Јован Николић (Чачак, 1955), објавио је више песничких књига на српском: *Гост ниоткуд* (1982), *Ђурђевдан* (1987), *Нећу да се родим* (1991), као и збирку прича за децу и осетљиве, *Очи покојног јагњета* (1993).

Андреј Михаљчишин, приповедач пољског порекла, рођен у Босни (Добој, 1964). Објавио збирку прича *Август* (1991).

Силвија Монрос, удата Стојаковић (рођена 1949. у Буенос Ајресу, Аргентина, од 1961. године живи у Београду - Шпањолка, Каталонка, Југословенка), есејист је и преводилац са шпанског и француског језика. Поред превода, објављује и есеје из шпанске књижевности, искључиво на српском језику.

Егон Фекете (Београд, 1931), Југословен, католичке вере. Филолог, сербокroatиста, лексикограф: *Међујезичка комуникација у нашим условима* (1990).

Мирко Гаспари (1953, Лондон, Југословен, секуларизовани будиста), оријенталист, већи број књига из те области, поред осталих: *Мистика и нова наука* (1990).

Албанац Енвер Петровци (рођен 1954, на Косову), глумац Београдског драмског позоришта, професор глуме на Академији уметности у Приштини, аутор је драме *Косовска рапсодија*, на српском језику. Још један Албанац, Халит Трнавци (1942), редовни је професор и шеф Катедре за албанологију Филолошког факултета у Београду. Пише на српском језику. Поједијни стручни радови су му превођени на албански језик.

Примера, наравно, има много више, и сви су врло специфични. Права припадника мањина регулисана су и законима (Фира 1996). *Устав Савезне Републике Југославије*, поново је увео термин „националне мањине” (*Устав SR Jugoslavije* 1992; Митић 1998: 209, 485), док *Устав Републике Србије* још увек користи термин „народности”, чланом 8. предвиђено је да „на подручјима Републике Србије где живе народности у службеној употреби су истовремено и њихови језици и писма, на начин утврђен законом” (*Устав Републике Србије* 1990; Митић 1998: 210, 489-480). *Устав Републике Црне Горе*, усвојен 1992. године, садржи најобухватније одредбе о националним мањинама, с тим што су оне формулисане као право припадника мањина, а не колективитета (*Устав Републике Црне Горе* 1992; Митић 1998: 487-488). Од *Устава Републике Хрватске* из 1991. године, уз српски народ и српски писци у Хрватској представљају једну такву мањинску књижевност (Митић 1998: 452-468). *Устав Босне и Херцеговине*, утврђен као интегрални део Дејтонског споразума, нема посебне одредбе о националним мањинама (Митић 1998: 245-247). Иако су Срби једна од најбројнијих националних мањина у Македонији, нису ни поменути у *Уставу Републике Македоније* (Митић 1998: 249-250). Исто је и у *Уставу Републике Словеније*, где су прећутани припадници најбројнијих народних заједница у Словенији – Срби, Хрвати и Муслимани (Митић 1998: 251-252). Зашто је то тако, посебно је питање, и не спада у домен књижевне историје, која се, најчешће,

строго придржава правних и других регулатива заштите територијалног интегритета државе, а, понекад, ретко, не прихвата их и не прави поделу на различите језичке и поетичке територије.

Што се других мањина у српској књижевности тиче (међу којима су најбројнији покрети за хомосексуална права, женску равноправност, подкултурне и друге маргиналне појаве), оне су све изразитије у последњој деценији XX века, имају своје часописе, електронске медије, па и библиотеке, у којима су најчешће преведена дела. Сматрам да још увек нема и релевантних књижевних дела, која би се могла уврстити у корпус оригиналне књижевности на српском језику.

Литература

- Albahari, David (2004), *Teret*, Beograd.
- David, Filip (2004), *Svetovi u haosu*, Beograd.
- Deretić, Jovan (1987), *Kratka istorija srpske književnosti*, Beograd.
- Fira, Aleksandar (1996), „*Nacionalne manjine u Ustavima SRJ*”, u: *Položaj nacionalnih manjina u SRJ*, Beograd.
- Gavrilović, Darko (2004), *Polja kulture srednjovekovne Srbije*, Banja Luka.
- Jevrejski almanah 1971-1996*, Savez Jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd 2000,
- Loš, Jan (1912), *Pamiętniki Janczara*.
- Mauroux, Jean-Baptiste (2001), „*Potpuno beznađe Aleksandra Tišme*”, u: *Polja*, Nr. 416, Novi Sad, s. 81.
- Mitić, Miodrag (1998), *Nacionalne manjine. Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država*, Beograd.
- Radojičić, Đorđe Sp. (1960), *Antologija stare srpske književnosti (XI-XVIII veka)*, Beograd.
- Trifunović, Đorđe (1961), „*Emocionalni menahizam Camblakove ličnosti*”, u: *Delo*, knj. VII, sv. 10, 1961, s. 1214 –1222.
- Vidaković-Petrov, Krinka (2001), *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, 2001.
- Богдановић, Димитрије (1980), *Историја старе српске књижевности*, Београд.
- Богдановић, Димитрије (1997), *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд.

Грицкат-Радуловић, Ирена (1972), „Књижевни и културни рад Константина Философа”, у: *Стара књижевност*, приредио Ђ. Трифуновић, Београд, с. 493-496.

Деретић, Јован (1983), *Историја српске књижевности*, Београд.

Деретић, Јован (2000), *Етуде из старе српске књижевности*, Нови Сад.

Живановић, Ђорђе (1972), „Живот и дело Константина Михаиловића Островичанина”, у: *Стара књижевност*, приредио Ђ. Трифуновић, Београд, с. 518-534.

Кашанин, Милан (1975), *Српска књижевност у средњем веку*, Београд.

Лалић, Иван В. (1997), „Проширена белешка о једном трагању за поетиком Васка Попе”, у: *Поезија Васка Попе*, Београд, с. 56.

Орлов, Г. (1970), „Пахомије Србин и његова књижевна делатност у Великој Новгороду”, у: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XXXV, 3-4, 214-239.

Пеја, Поп (1976), „Житије Георгија Кратовца”, у: *Зборник историје књижевности*, Одељење језика и књижевности, књ. 10, Стара српска књижевност, Београд, с. 203-267.

Пеја, Поп (1978), „Житије Ђорђа Кратовца од попа Пеје” (у преводу на савремени језик и са предговором Д. Богдановића), у: *Летопис Матице српске*, 422, Нови Сад, с. 256-281.

Петковић, Новица (1997), „Уводна напомена”, у: *Поезија Васка Попе*, Београд, с. 7.

Попа, Васко (1997), *Сабране песме*, Вршац.

Поповић, Павле (1936), *Старе српске биографије XV и XVII века. Цамблак, Константин и Пајсије*, Београд 1936.

Поповић, Тања (1997), „Поетика хијазма”, у: *Поезија Васка Попе*, Београд, с. 92-93.

Радојичић, Ђорђе Сп. (1967), *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба*, Нови Сад.

Радојичић, Никола (1972), „Хроника Константина Михаиловића Островичанина”, у: *Стара књижевност*, приредио Ђ. Трифуновић, Београд, с. 535-539.

Трифунувић, Ђорђе (1961), „Сликовитост казивања Константина Философа”, у: *Књижевност*, књ. XXXIII, св. 7-8, 1961, стр. 111-117.

Трифунувић, Ђорђе (1972), „Значајне појаве и писци у старој српској књижевности”, у: *Стара књижевност*, приредио Ђ. Трифуновић, Београд, с. 11-30.

Цамблак, Григорије (1989), *Књижевни рад у Србији* (превели Ј. Мирковић, Д. Богдановић, Ђ. Трифуновић, Д. Петровић), Београд.

WRITERS FROM OTHER NATIONS AND RELIGIONS IN SERBIAN LITERATURE

Summary: During the last fifteen years, there has been much talk about the writers who write in Serbian language and belong to Serbian literature, but also belong to nations and religions other than Serbian nation and Serbian Orthodox Church, so that in the new context, created by the dismemberment of Yugoslavia, they belong to minorities. The most outstanding among them are writers of Jewish origin, but there are also Croats and Muslims, as well as the representatives of other nations, i. e. national minorities in Serbia: Hungarians, Romanians, Slovaks, Russianians, Albanians, Gypsies, Czechs, Russians, Greeks, Bulgarians.

Key words: Serbian literature, other nations and religions, minorities, Yugoslavia, Yugoslav national identity, the year 1989.